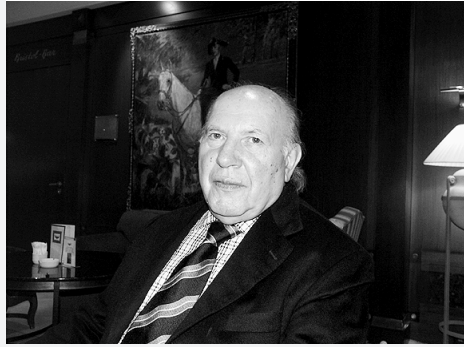

Kertész Imre

*Miért Berlin?**

Fotó: Fehéri György

Harmadik éve már, hogy túlnyomórészt Berlinben lakom, s úgy tűnik, hogy ez a város lassanként a választott hazámmá lesz.

– Miért éppen Berlin? – kérdezte tőlem nemrég egy hölgy Stockholmban. Nyilvánvalóan a náci koncentrációs táborokban szerzett tapasztalataimra célzott.

– Az a generáció már kihalt – feleltem kitérően. – Az újat pedig nem tudom elítélni azért, amit a szülei tettek. Inkább segíteni kell nekik abban, hogy szembeszállhassanak a múlttal.

Nem tudom, sikerült-e meggyőzőnöm a hölgyet. A kérdés sokkal súlyosabb annál, semhogy a vacsoraasztalnál kutyafuttában megválaszolhattam volna. Tény, hogy én sohasem a zsidók és a németek közötti feloldhatatlan ellentét következményének tekintettem a soát. Ez így túlságosan is egyszerű lenne. S mivel magyaráznám akkor a német olvasóknak a könyveim iránt való érdeklődését? Valójában Németországban lettem íróvá. S itt nem az úgynevezett „hírnévre” gondolok, hanem arra, hogy könyveim először itt, Németországban fejtettek ki valóságos hatást. Valószínűleg közrejátszhat ebben a német kultúra, a német filozófia, a német zene is, amit fiatalkoromban magamba szívtam. Talán elmondhatom, hogy a borzalmat, amit Németország zúdított a világra, évtizedekkel később részben a német kultúra eszközeivel dolgoztam fel és adtam vissza művészetként a németeknek.

Bárhogy tűnődöm is azonban, nem hinném, hogy tisztán morális és racionális érvek vittek volna rá, hogy Berlinben éljek. Ha őszintén akarok válaszolni a kérdésre, hogy „miért éppen Berlin”, akkor másból kell kiindulnom. Alighanem *Valaki más* című könyvem egyik mondatában rejlik a kulcs. Régi tapasztalatom, hogy az ember, merő stiláris lendületből, olykor leír egy jól hangzó mondatot, amelynek tulajdonképpen át sem gondolta még az értelmét. Később azután csodálkozva veszi észre, hogy életének egyik mélyeséges igazságát mondta ki, s hogy mondatának sorsfordító ereje van. Valahogy így fogalmaztam: „A szabadságot nem élhetjük meg ott, ahol a rabságunkat éltük”.

Eleinte csak egy „munkalakást” vettem ki Berlinben. Valójában a feleségem ötlete volt ez, aki felismerte, hogy idegenben talán inkább meg tudom teremteni magamban azt a belső szabadságot, amely az írói munka alapfeltétele. Később elnyertem a *Wissenschaftskolleg zu Berlin* egy szemeszterre szóló ösztöndíját, s annak lejárta után egyszerűen, mondhatni, itt ragadtam.

Bevallom, szeretem ezt a várost. A hosszú, forró nyár után az ősz olyan itt, akár egy szőke lány, reggel: friss, hűvös és várakozó, mint akinek tervei vannak. Szeretem a charlottenburgi öreg házak fehérre meszelt, elegáns homlokzatát, a sok zöldet, a parkokat, a Kurfürstendamm dús, négyes platánsorát, a zsúfolt kávéházi tera-

* Eredetileg megjelent a *Múlt és Jövő* 2006/3-as számában

szokat. De láttam Berlin másik arcát is, a fallal kettéosztott várost. Valójában akárhányszor érkeztem Berlinbe, e földrajzi ponton mindig más várost találtam.

1962 késő tavaszán jártam itt először. Már állt a fal. Egy kicsit fantasztikus volt minden, az elhagyatott schönefeldi repülőtér, a keletnémet katonák, akiknek egyenruhája és modora a régi Wehrmacht-katonákéira emlékeztetett, azután a korai forróságban égő néptelen város, pontosabban városrész. Egy öreg szállodában laktunk, a Friedrichstrassén. A földszinti bárban elegáns, szőke bármixernő állt a pult mögött. Rendkívül ideges volt. Újra meg újra elmesélte a történetét, amelyre ma már nem nagyon emlékszem. Az volt a lényege, hogy valami szerencsétlen véletlen folytán itt rekedt a város keleti felében, és a helyzete reménytelen. „Hoffnungslos” – ismételtette, reménytelen. Ha nem Budapestről érkezem, csodálkoztam volna a nyíltságán – vagy talán az elkeseredettségén? –, ahogyan a hatóságok iránti dühét és megvetését nyilvánosan szabadjára engedte, de hát rég megtanultam már, hogy diktatúrákban a bármixerek sok mindent megengedhetnek maguknak, amit a vendégek nem.

Berlin helyzetét negyven éven át a hidegháború határozta meg. Ha a nyugat-európai turistát elfogta a kíváncsiság, hogy tulajdonképpen mit is jelent ez, eljött Berlinbe és megnézte a falat. Magam is ezt tettem, csak éppen a másik oldalról, Kelet-Európa felől jövet. Amikor az egységes Németország – sőt az egységes Európa eszméje is – szép álom volt még csupán, sokak szemében Berlin tűnt a legeurópaibb városnak, és éppen a fenyegetett helyzete mutatta annak. A kelet-berlini Leipziger Strassén sétálva, ahová „odaáról”, a Springer Verlag magasépületének villanyújságjáról úgyszólván bekacsintottak a szabad világ tiltott hírei, az emberen úrrá lett a csalóka érzés, hogy nem is Nyugat-Berlin van körülhalazva, hanem a faltól innen kezdődő s a Jeges-tengerig terjedő egész, hatalmas monolit Birodalom. Sosem felejttem el a nyári alkonyatot, amikor elvesztem álltam e sivatagszürke világ végén, az Unter den Lindenen, elnézve az útakadályokat, a kutyás őrséget, az „odaát” felbukkanó kíváncsi turistabuszoknak a fal fölött magasodó tetejét, s az éppen kigyulladó fényszórók mintha egyenesen totális rabságom szégyenét világították volna meg.

Tizenhárom évvel később, 1993-ban, immár berlini ösztöndíjasként, Charlottenburgból gyalog mentem el az Alexanderplatzig, mintegy hogy a saját lábammal győződjem meg róla, hogy most már csakugyan akadálytalanul átsétálhatok a másik nagy sugárútra, a kelet-berlini Unter den Lindenre. Mint ahogyan néhány évvel később a birkenauai kaputól az egykori vasúti rámpán át elgyalogoltam a birkenaui krematóriumokig – bár hogy ott miről akartam meggyőződni, azt nehezebb volna megmondanom: talán arról, hogy ez az egy kilométernyi végzetes útszakasz, amelyet annak idején nem tettem meg, ma már az én számomra is megtehető.

Ma elkerített, óriási telek látható Berlin kellős közepén, a Brandenburgi kaputól egy kissé nyugat felé: a holokauszt emlékezetére állítanak fel itt egy roppant emlékművet. Valahányszor arra járok, elfog a kétely, hogy a határtalan emlékezet a valóságban is ilyen hatalmas teret kíván-e magának. Engem például inkább megrázott az igénytelen fekete tábla, amelyet a Wittenbergplatzon pillantottam meg, amikor először ott jártam s a földalatti vasút állomásáról a szabadba kiléptem. Semmi más nem állott ezen a táblán, csupán egykori haláltáborok névsora, egymás alatt: Auschwitz, Buchenwald – és így tovább; s a forgalmas tér kavargásában ez olyan hatást keltett, mintha ezek a mozdulatlan dermedt helységnevek nem is erről a tábláról, hanem egy más időből, talán az örökkévalóságból szólnának hozzám.

Berlin nem titkolja rettentő múltját. A Zsidó Múzeum, a grunewaldi pályaudvar 17-es vágánya mentén elhelyezett emléktábla – innen indították a berlini zsidótranszportokat a keleti táborok felé –, az aranyozott kupolájú oranienburgerstrassei zsinagóga, amely előtt állandó rendőri készültség posztol: mindez éppen úgy látványossága Berlinnek, akár az új Potsdamer Platz üvegepületei és filmpalotája, ugyanott, ahol néhány éve még egy sivatag közepén álltam, amely a háborús bombázásokat meg az egykori falat idézte. Nem tagadom, néha elfog a történelmi abszurd szédülete, másrészt, azt hiszem, nincs még egy város Európában, ahol ennyire intenzíven érzékelhető a *jelen* s a hozzá vezető út.

Lassanként megtanultam nemcsak elfogadni, de csodálni is ennek a városnak az elpusztíthatatlan életerejét. Történelmi mércével tekintve

Berlin elképesztően rövid idő alatt tette meg útját, amíg a háború erkölcsi és anyagi romhalmából, majd kommunista „frontvárosból” igazi világvárossá, Európa egyik legfontosabb fővárosává nőtt. Valószínűleg a nyíltságának köszönheti ezt, liberális világnézetének, kifogyhatatlan energiájának, kíváncsiságának, befogadóképességének. Sokan beszélnek itt különféle akcentusokkal, s mint New Yorkban, itt sem kérdezi senki, honnan jöttél. Ellene lehet vetni persze, hogy pusztán felületes benyomásaimról számolok be, hogy Berlint csupán a vendég látószögéből ítélem meg, márpedig az idegen vendégnek, aki ráadásul a számláit is ki tudja egyenlíteni, mindig könnyű dolga van, s ha valami nem tetszik neki, tüstént odébbállhat. De, talán sajtószerű módon, mégsem érzem itt magam teljesen idegennek, mint ahogy talán a könyveim is helyet találtak maguknak Berlin szellemi életében.

Mert Berlin – számomra korántsem utolsósorban – irodalmi város is egyúttal. Szemben a francia, az angol kultúrával, amely inkább beéri önmagával, a német mindig is közvetítő szerepet játszott a keleti és a nyugati irodalmak közt. A 19. századi nagy orosz irodalmat például először németre fordították, s innen jutott tovább, nyugatra. Kierkegaard a német fordítások alapján vált ismertté, mint ahogyan Strindberg is, és annyi más skandináv. Kafka is Berlinbe költözött Prágából az első világháború után, amikor úgy döntött, hogy felveszi a hivatásos író létformáját; sajnos, a betegség megakadályozta ebben.

A kelet-európai írók útja többnyire Berlingen át vezet tovább, a többi nyelv, a világirodalom felé. Jól tudjuk, hogy a „világirodalom” Goethe szava, ő használta először. De vajon ki eszelte ki a „világváros” fogalmát? Mert fontos szó ez is, nagy vigasza a száműzötteknek, a világcsavargóknak s a született otthontalanoknak.

Miben is rejlik ez a vigasz? Titok ez, mert hiszen a nagyváros kegyetlen is, közönyös is, szentimentális és brutális, szellemes és ostoba; s ráadásul minden világváros a maga módján az. Menjek bárhová is, kelet-európai depressziómat mindenhová magammal viszem. Ez a depresszió az én írói tőkém; de olykor a terhemre van, s éppen az írásban hátráltat. Ha ilyenkor kimegyek a Kurfürstendammra, egyszerre körül fog a világváros, s mint a friss szél a kora reggeli párákat, nyomtalanul lesöpri rólam az ólmos melankóliát. Budapesten, a szülővárosomban gyakran megkérdezik tőlem: tulajdonképpen mit keresek Berlinben? Lehet, hogy azt az életformát, amelyre születtem, de amelyet, mint útlevelemmel nem rendelkező szocialista állampolgár, sohasem élhettem. Ha másra nem, idegenségemre itt e földön és az égben még talán jogot formálhatok. Haza? Otthon? ország? – minderről egyszer másképpen is lehet beszélni talán – vagy egyáltalán nem beszélünk róla többé. Lehet, az emberek egyszerre rájönnek majd, hogy mindezek elvont fogalmak, és amire az élethez valójában szükségük van, az nem más, csupán egy *lakható* hely. Én már régóta sejtettem ezt.

